

ԱՐԹՈՐ ԴՊՐՈՐ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ
ԳԵՆՈՐԳՅԱՆ ԴՈԳԵՈՐ ԾՆՄԱՐԱՆԻ ՍԱՆ

ՀՈԳԵՎՈՐ ԲԱՐԵՊԱՇՏԱԿԱՆ ԱԿԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ա

ՈՒՌԵՆՈՒ ՈՍՏԵՐԸ՝ ՀԱՂԹՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՐԳԱՆԻՇ

*«Արդարներն արմավենու պես կծաղկեն ... և
պտղաբեր ծիրենու նման» ... կտնկվեն Տիրոջ տանը»:
Սաղմ. ՂԱ 13-14, ԾԱ 10՝*

Հայաստանյայց Սոաքելական Սուրբ Եկեղեցու, ինչպես նաև Շնորհաճառական Ա. Եկեղեցու մաս եղող մյուս Եկեղեցիների հոգևոր գեղեցիկ ավանդություններից է Ծաղկազարդի տոնին հավատացյալներին օրինյալ ճյուղեր բաժանելը:

Այս ավանդությունը ձևավորվել է Աստվածորդու Երուսաղեմ մուտքի իրողության հիման վրա, երբ հրեաները ծիրենու¹ և արմավենու ճյուղերով Զրիստոսին ընդառաջ գնացին²:

Ոստերի ընծայումը խորհրդանշում էր³ նախ՝ Աստծու ողորմությունը (ծիրենու ճյուղեր) մարդու հանդեպ, և Զրիստոսի խաչելությամբ ու հարությանբ՝ հաղթանակը (արմավենու ճյուղեր) մեղքի, մահվան ու սատանայի դեմ: Երկրորդ՝ քանի որ նախկինում մարդկությունը ծառերին էր

¹ Թեև Ավետարաններում չի նշվում, որ արմավենու ճյուղերի *Բովի. ԺԲ 13/* հետ եղել են նաև ծիրենու ճյուղեր, սակայն Ավետարանների այն վկայությունը, թե «իսկ ուրիշներ ծառերից ճյուղեր էին կտրում» *Մատթ. ԻԱ 8, Մարկ. ԺԱ 8/*, Ա. Գրիգոր Տաթևացուն հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ այդ ճյուղերը ծիրենու ոստեր են եղել. «Թեպետ ոչ յիշեն թե ուստի հատանեին, այլ զի ի Զիրենեաց լեռան էին՝ որ լցեալ էր ծիրենեաց, զի երևի թե՛ յայնցանե հատանեին», տես «Գիրք քարոզության, որ կոչի Չմեռան հատոր», Կ. Պոլիս, 1740, էջ 491:

² Մատթ. ԻԱ 1-11, Մարկ. ԺԱ 1-11, Ղուկ. ԺԹ 28-40, Գովի. ԺԲ 12-18:

³ Տես «Անկնութիւն Սուրբ Անտարանին որ ըստ Մատթեոսի արարեալ ի սրբոյն Ներսիս Շնորհալոյ մինչ ի համարն 17. հինգերորդ գլխոյն, և անտի աւարտեալ յերանելոյն Յօհաննու երգնկացւոյ՝ որ և կոչի Ծործորեցի», Կոստանդնուպոլիս, 1825, էջ 443 - 444: Նաև՝ Ա. Գրիգոր Տաթևացի. *Նշվ. աշխ.*, էջ 470 - 471: Այլև՝ Իգնատիոս վարդապետի «Անկնութիւն Սրբոյ Անտարանին ըստ Դուկասու», Կոստանդնուպոլիս, 1824, էջ 380 - 381:

երկրպագում և դրանց ուստերը կուռքերին ընծայում⁴։ Ղուտի երբ հրեաները Սուրբ Դոգու մերշնչանքով իմացան, որ Հիսուս Քրիստոս է ճշմարիտ Աստված, ուստերը Նրան ընծայեցին, ինչպես Ճննդյան ժամանակ մոգերի խորհրդավոր մվերները՝ ոսկին, կնդրուկն ու զմուռսը։ Երրորդ՝ որովհետև նախածնողների մեղանշման պատճառով Տերն անիծեց երկիրը՝ «փուշ ու տատասկ թող աճեցնի քեզ համար երկիրը»⁵, ուստի որպեսզի այն փշաբերության անեծքից ազատվի՝ երրայեցի ծերերն ու մանուկները Տիրոջ առջև ուստեր էին փռում։ Չորրորդ՝ քանի որ հնում օլիմպիական խաղերի ժամանակ հաղթողներին ուստերով էին պսակում, ուստի հրեաները, հասկանալով, որ Հիսուս Քրիստոս Ղազարոսին հարություն⁶ տալով մահվանը հաղթել է, Նրան, իբրև հաղթող թագավորի, ընդառաջ ելան արմավենու ուստերով։ Այլև՝ ուստերը խորհրդանշորեն հորդորում են, որ աղամորդին Տիրոջ փրկագործական առաքելությունը գիտակցելով և Նրան անսալով՝ ծաղկի ու պտղաբերի Տիրոջ պատվիրանների կատարմամբ և բազմապատկի իրեն պարգևաված աստվածային շնորհները, ըստ այնմ, թե «արդարներն արմավենու պես կծաղկեն ... "և պտղաբեր ձիթենու մման" ... կտնկվեն Տիրոջ տանը։ Դրանք պտղաբեր կլինեն նաև ծերության ժամանակ՝ գիրգ ու փափուկ, որպեսզի ալվետեն, թե ճշմարիտ է Տերը, և Նրա մեջ անիրավություն չկա»⁷։

Ուստի հնավանդ ավանդույթի համաձայն, Ս. Եկեղեցիներում, ի հիշատակ Երուսաղեմ Տիրոջ հաղթական մուտքի, հավատացյալներին բաժանվում են ձիթենու և արմավենու օրհնված ճյուղեր։ Սակայն քանի որ Հայաստան աշխարհում ձիթենի ու արմավենի չի աճում, այդ պատճառով մեր երանելի հայրերի տնօրինությամբ, դրանց փոխարեն Հայոց Եկեղեցում նախընտրվեցին ուռենու ուստերը⁸, որոնք էլ առավոտյան ժամերգության ընթացքում, Անդաստանի կարգից⁹ հետո բաժանվում են հավատացյալ հայորդիներին։

⁴ Նախաքրիստոնեական Հայաստանում ընդհանրացած էր սոսյալ ծառերի պաշտամունքը։ Բացի այդ, հայ իրականության մեջ ընդունված էր նաև կուռքերին պսակներ ու թավ ուստեր ընծայելու սովորույթը. «[Տրդատ] թագավորը հրաման տվեց Գրիգորին, որ պսակներ ու ծառերի թավ ուստեր մվիրաբերի Անահիտի արձանի թագինին», տե՛ս Ագաթանգեղոս, «Հայոց պատմություն», աշխարհաբարի թրգմ. և ծնթ.՝ Արամ Տեր-Ղևոնդյանի, Երևան, 1983, էջ 39։

⁵ ԾՃՆԴ. Գ 18։

⁶ Գովի. ԺԱ 30 - 46։

⁷ Սաղմ. ՂԱ 13 - 16, ԾԱ 10։

⁸ Նշենք, որ Ռուս Ուղղափառ Եկեղեցում Ծաղկազարդի տոնին նշտատերև ուռենու ճյուղեր են բաժանում. նախ՝ որովհետև այնտեղ էլ ձիթենի ու արմավենի չի աճում, երկրորդ՝ քանի որ նշտատերև ուռենին, ի տարբերություն վաղ գարնանային այլ ծառերի, ալվելի շուտ է բողբոջում։ Ուստի Ռուս Եկեղեցում «Երուսաղեմ Տիրոջ մուտքը» կոչվում է նաև "Нелесия Бауд", "Цветоносия" կամ պարզապես՝ "Вербное воскресенье", տե՛ս С. В. Булгаков, "Настольная книга для священно-церковно-служителей", ттм. 1, стр. 584.

⁹ Անդաստանը Հայոց Եկեղեցու կարևորագույն արարողություններից է, որի ընթացքում քահանա հայրերը Ս. Խաչով, Ս. Ավետարանով և օրվա շնորհով՝ Դոր, Որդու և Սուրբ Դոգու անունով Տեառնագրում ու օրհնում են

ա. աշխարհի արևելյան կողմն ու Հայոց Հայրապետությունը.

բ. աշխարհի արևմտյան կողմն ու քրիստոնյաների թագավորությունները.

գ. աշխարհի հարավային կողմը, հողերը, այգիներն ու տարվա պտուղները.

Թե ինչո՞ւ նպատակահարմար նկատվեցին ուռենու և ոչ այլ ծառերի ոստերը՝ Ս. Գրիգոր Տաթևացին բացատրում է ութ պատճառներով, որոնցից առաջինը պայմանավորված է Հայաստանի բնակլիմայական յուրահատկություներով. «որովհետև ուռենին բոլոր տեղերում՝ լեռներում ու դաշտերում, հեշտությամբ է գտնվում»:

Նշենք, որ օրինյալ ճյուղերը, ընդունված ավանդույթի համաձայն, պետք է պահվեն՝ ողջ տարվա ընթացքում, մինչև հաջորդ Օադկազարդ (հին ոստերը նորերով փոխարինելիս պետք է այրվեն, իսկ մոխիրը, տարվա պտղաբերության արդյունավորության համար, պետք է ցանել այգում կամ բանջարանոցում[†]): Ցանկալի է, որ օրինյալ ճյուղերով զարդարվի տան որևէ սրբապատկեր[‡]:

Հուլիս խրախուսելի է, որ հավատացյալներն իրենք ևս մասնավոր օրհնության համար ուռենու ոստեր տանեն Ս. Եկեղեցի:

Վերջում ցանկանում ենք նշել, որ խոտելի է, երբ Տաճարում գտնվողները, ճյուղեր ստանալու համար, իրենց անհամբերությամբ, աղմուկով ու անպատշաճ պահվածքով իրարանցում են առաջացնում՝ եկեղեցու անդորրը խախտելով և աղոթալից մթնոլորտը խափանելով[§]:

Թեև Երուսաղեմ Տիրոջ հաղթական մուտքն անկանոն բազմությունն էր ողջունում, սակայն ոստերի ընծայումը ոչ թե «վայրապար» ու անպատշաճ էր, այլ՝ խոնարհությամբ ու երկյուղածությամբ, այսինքն՝ ինչպես «խորհուրդ Աստուածավայելուչ»:

Արդ, քանի որ մենք Տիրոջ սիրով ու երկյուղով դաստիարակված հավատացյալներ ենք, և մանավանդ որ Ս. Եկեղեցում ենք գտնվում, որտեղ հաճապազ անճառելիորեն ներգործում է Սուրբ Հոգին, ուստի պետք է բարեպաշտությամբ ու ամենայն ակնածանքով մոտենանք և Ս. Եկեղեցում ծառայողից մեզ հասանելիք ուստը վերցնելով՝ առանց շտապելու և հրմշտելու դուրս ելնենք Աստծո Տաճարից:

Ահավասիկ Տիրոջ Ս. Եկեղեցում մման արժանավայել վարքի.

դ. աշխարհի հյուսիսային կողմը, վանքերը, անապատները, քաղաքներն ու գյուղերը և այստեղ բնակվող մարդկանց:

Միով բանիվ, քանի որ անդաստանի արարողությունը Հայոց Եկեղեցում սկսվում է զարման սկզբից և տևում մինչև աշուն, ուստի այդ կարգը հիմնականում կատարվում է իբրև պտուղների և բույսերի օրհնություն:

[†] Նրանք, ովքեր հողագործ չեն, կամ էլ գյուղում չեն բնակվում, նույնպես պետք է ճյուղերն այրեն, իսկ մոխիրը լցնեն հոսող ջրի մեջ:

[‡] Օրհնված ճյուղերը, բացի իրենց խորհրդանշական իմաստներից, նաև Տիրոջ անճառելի զորությամբ օժտված ոստեր են: Այդ պատճառով Շաղկազարդի ճյուղերը միշտ արժևորվել են առավելաբար հայ շինականների կողմից՝ իրենց այգիները և հողամասերը չար ուժերից պաշտպանելու համար: Որքա՞ն ցանկալի է, որ այսօր էլ հայ գյուղացին, իր նախնիների հետևողությամբ, մեծ բարեպաշտությամբ ու ակնածանքով Ս. Եկեղեցի գնա և իրեն հասանելիք ուստը վերցնի:

[§] Նմանատիպ իրավիճակներից խուսափելու համար, հուլիս ցանկալի է, որ յուրաքանչյուր եկեղեցու հովիվ նախապես միջոցներ ձեռնարկի թե՛ անհրաժեշտ թվով ոստեր ունենալու և թե՛ դրանք բաժանելիս Տաճարում կարգուկանոն պահպանելու համար: Անհրաժեշտության դեպքում կարելի է ճյուղերը նաև եկեղեցու բակում բաժանել:

վարվելակերպի ու Տաճարի կանոններին հմազանդվելու համար Տերը մեզ կրկնակի օրհնությամբ կօրհնի՝ ի փառս Ամենասուրբ Երրորդության ու Ա. Եկեղեցու ծաղկելու և պտղաբերելու:

ՀԱՎԿԻԹԸ՝ Ս. ՀԱՐՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՐԳԱՆԻԸ

*«Կարմիր հավկիթը մեր ձեռքերի մեջ առնելով,
հայտնապես մեր փրկությունն ենք ազդարարում»:
Ն. Գրիգոր Տաթևացի/*

Հոգևոր գեղեցիկ ավանդություններից է մահ Ա. Ձատկի նախօրեին ծու ներկելը:

Նախ մշենք, որ Հայոց Եկեղեցու հայրավանդ սովորության համաձայն, Ա. Ձատկի տոնը կանխող Սեծ Պահքը լուծվում է կթեղենով (հավկիթ, կաթնեղեն) ու ձկնեղենով: Ուստի եթե ընդհանրական Ա. Եկեղեցու մաս եղող Եկեղեցիներում ընդհանրացած սովորությամբ է, ի նշան Քրիստոսի հարության, միմյանց կարմիր հավկիթներ նվիրելը, ապա Հայոց Եկեղեցում ծուն ոչ միայն իբրև Հարության նշանակ է, այլև հիմնականում Ա. Ձատկի ճրագալույցի հսթան⁹ ընթրիքի կերակուր:

Տակավին նախաքրիստոնեական շրջանում ծուն եղել է բնության վերադարձների ու կյանքի խորհրդանշան¹⁰: Այդ պատճառով, իբրև Քրիստոսի հարության վառ արտահայտություն, Ա. Եկեղեցում, Ա. Մարիամ Մազդադեմացու օրինակի՝ հետևողությամբ, աստիճանաբար ընդհանրացել է Ա. Հարության տոնի նախօրեին հավատացյալների կողմից միմյանց ողջունելիս՝ կարմիր հավկիթներ նվիրելու սովորությամբ:

Զույն նախ և առաջ, ըստ Ս. Գրիգոր Տաթևացու, «ողջ աշխարհի օրինակն է, և ինչպես որ իմաստուններն են ասում՝ «*Դրսի կեղևը երկնքին է նման, քաղանքը՝ օդին, սպիտակուցը՝ ջրին, իսկ դեղնուցն էլ՝ երկիրն է*»: Իսկ կարմիր ներկը խորհրդանշում է, թե այս աշխարհը Քրիստոսի արյամբ գնվեց: Եվ մենք, կարմիր հավկիթը մեր ձեռքերի մեջ առնելով, հայտնապես մեր փրկությունն ենք ազդարարում»¹¹: Սրանից զատ ծուն մահ խորհրդանշում է աղամորդու

⁹ Ա. Ծննդյան և Ա. Ձատկի ճրագալույցի Ա. Պատարագից հետո, երեկոյան, կթեղենով ու ձկով Սեծ Պահքի լուծման ընթրիքը. տես «Նոր Բառգիրք Հայկազգեան լեզուի», Երևան, 1979, հտ. Ա. էջ 943:

¹⁰ «Ազգային տոներ», Երևան, 1996, էջ 19: Նաև «Լոյս», 1905, էջ 385:

¹¹ Ավանդության համաձայն, երբ Ա. Մարիամ Մազդադեմացին ներկայացել է Հոռմի Տիբերիոս կայսեր՝ նրան կարմիր ծու նվիրելով՝ ավետել է. «Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց»:

Ի դեպ, հնում թե՛ հեթանոսների և թե՛ հրեաների մոտ եղել է մի սովորույթ, համաձայն որի երբ որևէ մեկը ներկայացել է կարևոր մի պաշտոնյայի, հատկապես առաջին անգամ, իբրև հարգանքի ու սիրո նշան նրան մի ընծա է մատուցել: Այդպիսի իրավիճակներում հայտնված աղջատ մարդիկ, ըստ ավանդության, նվիրել են պտուղներ ու ընտանի թռչնի հավկիթներ: Ահավասիկ Ա. Մարիամ Մազդադեմացին, որ իրեն նվիրել էր առաջնական գործին՝ հրաժարվելով ունեցվածքից ու մնայուն կացարանից, Տիբերիոս կայսեր ներկայանալիս նրան պատվել է ինչպես մի աղջատ կին:

¹¹ «Գիրք քարոզութեան, որ կոչի Զմեռան հատոր», «Քարոզ մեծի շաբաթին», էջ 606:

երկու վիճակը՝ ներկան ու ապագան. նախ՝ ինչպես ծվի մեջ ապագա էակի սաղմն է ամփոփված. որն ինքնին կենդանություն է, սակայն ամբողջապես չի հաղորդակցվում արտաքին աշխարհի հետ: Նույնպես և ադամորդին թեև այս իրական աշխարհային վիճակով է ապրում, բայց նա տակավին չի կարող թե ֆիզիկապես և թե՝ հոգեպես հաղորդակից լինել բարձր հոգևոր արժեքներին, անձառեւի ճշմարտություններին, կատարյալ բարությանն ու երջանկությանը: Երկրորդ՝ ինչպես ծվից ելած արարածն սկսում է ամբողջական կյանքով ապրել՝ իր տարատեսակ ընդունակություններին ու ցանկություններին հազուրդ տալով, սույնպես և մարդը՝ Տիրոջ երկրորդ Գալստյամբ, ընդհանրական Դարությունից հետո, կատարյալ, հավիտենական կյանք է մուտք գործելու և այնտեղ, Բարձրյալ Աստծու կամքով, հասնելու է աստվածային ճշմարտությունների կատարյալ ճանաչողության, ինչպես նաև Ամենասուրբ Երրորդության ներկայությամբ վայելելու է անանց երանությունը:

Կարևոր ենք համարում նշել, որ Ս. Դարության հավկիթները պետք է միայն ու միայն կարմիր գույնով ներկվեն. նախ՝ «կարմիր ներկը խորհրդանշում է, թե այս աշխարհը Քրիստոսի արյամբ զնվեց»¹²: Երկրորդ՝ որովհետև կարմիր գույնը մեզ հիշեցնում է, որ մեր նորոգված կյանքը Դիսուս Քրիստոսի անարատ արյամբ է զնվել: Երրորդ՝ քանի որ կարմիր գույնը պատկանում է լուսե ու վառ գունախմբին, ուստի, ի նշան մեր ցնծության, հավկիթները պետք է կարմիր ներկվեն. չէ՞ որ Քրիստոս Իր մահվամբ մեղքին հաղթեց, մեզ սատանայից փրկագնեց և Իր հարությամբ ադամորդիներին հավիտենական կյանք պարգևեց:

Ահավասիկ ամենևին խրախուսելի չէ, որ հավատացյալ հայորդիները Ս. Դարության խորհուրդը տեսանելի կերպով ներկայացնող հավկիթներն այլ գույներով ներկեն:

Պետք է նկատենք նաև, որ մեր ժողովրդի կենցաղում մի սովորույթ է ընդհանրացել, որն անհիմն է ու անընդունելի, այն է՝ եթե տանը մինչև Ս. Ձատիկ մահացած անդամ կա, ապա տանեցիները ծու չեն ներկում¹³: Դիրավի սա ոչ թե հանգուցյալի նկատմամբ հարգանքի արտահայտություն է, այլ անտեղյակության հետևանք, զի ծուն, լինելով Դարության, կյանքի հավերժության խորհրդանշան, առավելաբար պիտի ներկվի հենց այդ իրավիճակում հայտնված ընտանիքներում՝ իբրև հոգևոր մխիթարություն՝ ի նշան կորցրած հարազատի հոգվո անմահության և երկնքի Արքայության համար հարություն առնելու:

Շատ ցանկալի կլիներ, որ հավատացյալ հայորդիները Ս. Ձատիկ ճրագալույցին մասնակցելիս իրենց հետ Ս. եկեղեցի ներկված հավկիթներ բերին, որպեսզի դրանք Ս. Պատարագից հետո քահանա հայրերի կողմից օրհնվեին, ապա տուն տարվեին և ճրագալույցի խթման ընթրիքի ժամանակ ճաշակվեին:

¹² Նույն տեղը:

¹³ Դարկ ենք համարում նշել, որ, քացի վերը նշված նախապաշարումից, Ս. Ձատիկ տոնի հետ առնչվող նաև այլ նախապաշարումներ կան մեր ժողովրդի կենցաղում (օճառով ձեռքերը չեն լվանում, լվացք չեն անում ևն): Պետք է նշենք, որ մահամատիպ սնուտի երևույթները քրիստոնյային քնալ հարիւր չեն: Ուստի իբրև ԼՈՒՍՈՒ որդիներ՝ զորացած Քրիստոսի սիրով, մահամատիպ մուրություններով չխաբվենք և Աստծու քարերար նախախնամությունից ինքներս մեզ զրկված չկարծենք: